

Apponyi működése az Interparlamentáris Unióban*

Írta: Berzeviczy Albert

Az Interparlamentáris Unió a nyolcvanas évek vége táján Parisban keletkezett, főképp két lelkes békebarát: az angol Randal Cremer és a francia Frédéric Passy ösztönzésére s évenként Európa más-más városában gyűjtötte össze értekezletre a különböző parlamentek békebarát tagjait, úgynevezett Interparlamentáris Conferentiákra, melyek azóta ülésszakonként folyószámmal jelöltetnek meg.

A szervezet célja eleinte kifejezetten a nemzetközi választott bírósági intézmény fejlesztése és terjesztése volt. Mióta a Miklós cár kezdeményezésére létrejött hágai hivatalos békeconferentiák az állandó választott bírósági intézményt — bár nem kötelező alakban — megvalósították s Hágában a békepalota felépült, ellenben a másik, a cár által napirendre tűzött nemzetközi kérdésre: a lefegyverzés kérdésére nézve az utolsó hágai conferentia is dolgvégezetlen volt kénytelen feloszlaní, a nem hivatalos jellegű Interparlamentáris Unió vette föl az elejtett fonalat s általában céljául vallván a jog uralmának meghonosítását a nemzetközi viszonylatokban, különös igyekezete tárgyává tette a lefegyverzés ügyének napirenden tartását is.

Magyarország érdeklődése az Interparlamentáris Conferentiák iránt eleinte nagyon korlátolt mértékben nyilvánult. Pázmány Dénes, ki akkor már nem volt képviselő, a kilencvenes évek elején megjelent néhány ily conferentián Magyarország

* E tanulmányom közrebocsátásánál kedves kötelességem őszinte köszönetet mondani Leopold Boissier úrnak és Strachan kisasszonynak, az Interparlamentáris Unió központi tisztviselőinek, kik gr. Apponyi Albert iránti tiszteletből a szükséges adatok összeállításában hathatós segítségemre voltak.

képviselőtében s ott főképp arra irányozta igyekezetét, hogy némely szomszéd államnak, különösen Romániának a hazánkbeli nemzetiségek állítólagos elnyomatása címén ellenünk emelt vádjai úgyszint mint alaptalanok, úgyszint mint belügyeinkre vonatkozók, tehát nem nemzetközi fórum elé valók, visszautasítsanak.

Mikor b. Suttner Berta lelkes közreműködésével megalakult nálunk is a békeegyesület, parlamenti férfaink kezdtek gondolkodni annak a szüksége fölött, hogy Magyarország is megalakossa a maga interparlamentáris csoportját. Indokoltá tette ezt a körülményt is, hogy közeledett a millennium s az ezredéves nemzeti kiállítás; kívánatosnak látszott minél több világcongresszust is meghívni erre az alkalomra Budapestre s különösen kecsesgető volt a gondolat: a világ legkülönbözőbb parlamentjeinek vezető alakjait vonni ide azért, hogy az Interparlamentáris Conferentia 1896-iki székhelyéül a mi fővárosunk tüzneték ki.

Megalakult tehát b. Bánffy Dezső akkori miniszterelnök élénk érdeklődése mellett a magyar csoport, még pedig Jókainak elnöke alatt, ki a békeegyesületnek is elnöke volt s miután 1895-ben az Unió Brüsszelben tartotta conferentiáját, a csoport küldöttsége — Jókai és Apponyi részvételével — odautazott, hogy az üléselés folyamában Magyarországnak a jövő évre szóló meghívását előterjessze.

Apponyi, ki akkor a csoportnak még csak egyszerű választmányi tagja volt, már akkoriban egyesítette magában a vezérszerepre való hivatottság minden elemeit, s ennek csakhamar tanúbizonyságait is adta.

A brüsszeli Conferentián Jókai előterjesztvén Magyarország meghívását, azzal szemben Románia delegátusa aggályait és ellenzését nyilvánította. Ez ellenvetésekkel szemben felszólt Apponyi s oly fényes ékesszólással utasította vissza a támadást, mutatta ki annak alaptalanságát s a magyar meghívás jogosultságát, hogy a Conferentia mellözve a román ellenindítványt, a magyar csoport meghívását valamennyi szavazattal őt ellenében szíves örömmel fogadta el. A magyar meghívás melegségét még fokozta Apponyinak a Conferentiát követő lakomán mondott pohárköszöntője.

Ilyenképen már az Unió budapesti látogatása is tulajdonképen az Apponyi diadala volt s őt illette volna meg minden-

képen a vezérszerep a magyar fővárosban 1896 szeptember hó 23-án és a következő napokon megtartott VII-ik Conferentián, ő azonban a díszet szívesen átengedte másnak, csak a munka nagyobb részét tartotta fenn magának. A magyar csoport elnöke a Conferentia idejében Széll Kálmán volt, a gyűlés elnökévé pedig, — miután azt is mindig az illető helyi csoport adja, — képviselőházunk akkori elnökét, Szilágyi Dezsőt választották meg.

De már az első ülésben felszólalt a magyar csoport nevében Apponyi, jelentve, hogy csoportunk, alig hogy megalakult, már közel kétszáz tagot számlál s hogy legtevékenyebb politikum saink — a minisztereket sem véve ki — hozzátartoznak; reményét fejezte ki, hogy a budapesti Conferentia elsősorban nálunk fogja föllendíteni a béke ügyét.

A további ülések folyamában azután Apponyi a magyar csoport megbízásából fontos és érdekes indítványt terjesztett elő, mely élénk vita tárgyául szolgált: a nem alkotmányos államoknak az Interparlamentáris Unióban való részvétele ügyében. Nagy elmeélllel fejtette ki e kérdés minden részletét és felelt az ellenvetésekre. Nyilvánvaló volt, hogy e probléma fölvetésénél főleg az akkor még a cári abszolútizmus jármát viselő Oroszország közreműködésére gondolt; át akarta hidalni azt a tátongó hézagot, mely a számra nézve legnagyobb európai nemzetet az alkotmányos országok családjától távontartja; vagyis Apponvi már akkor gondolt arra a nagy európai problémára, mely ma egészen változott viszonyok között s egészen más akadályok miatt Oroszországnak a Nemzetek Szövetségében való részvétele alakjában oly élénken foglalkoztatja a világot. Az indítványt a Conferentia magáévá tette, gyakorlati megvalósulása azonban elmaradt.

Apponyi maga — emlékirataiban — így emlékezik meg ez indítványa és e határozat sorsáról: „A cári kormány, mikor a Conferentia határozata vele közöltetett, udvarias alakban visszautasította azt a gondolatot, hogy a birodalom tanácskozó testületei az interparlamentáris gyűlésekben való részvétel jogával felruháztassanak és — legalább ebben a vonatkozásban — parlamentet játszhassanak. Akkor még erősen ragaszkodtak Oroszországban az autokráciához. De, amint beavatott forrásból tudom, ez a meghívás indította Miklós cárt arra, hogy a maga

módja szerint valamit tegyen a világbéke érdekében és a hágai békeértekezleteket kezdeményezze. Ma ez az egész hágai békemű egy meghiúsult kísérlet emlékét képviseli; de akkor nagy reményeket lehetett hozzája fűzni és valóban alkotott is egyetmást, ami a reményeket megalapozta, p. o. a nemzetközi választott bíróságot a brüsseli Interparlamentáris Conferentia javaslatai alapján. Az az összefüggés tehát, amely a cári kezdeményezés és a budapesti gyűlés actiója közt megállapítható, nem kevésbé emelte az utóbbinak jelentőségét.”

A budapesti gyűlésre idesereglett számos előkelő és jelentékeny idegennek a hivatalos összejöveleken kívül a székesfőváros által a kiállítás területén rendezett lakomán is alkalma nyílt Apponyi ékesszólásában gyönyörködhetni. Frederic Passyra, a békeügy ősz apostolára mondott pohárköszöntőjében az elkésett munkások bibliai példabeszédjét alkalmazta a magyar interparlamentáris csoportra, mely később lépett munkába, mint más nemzeteké, de buzgalmával, lelkesedésével akarja, pótolni késedelmét.

A következő 1897-ik évben az Interparlamentáris Unió gyűlését Brüsszelben tartotta meg; egy magyar küldöttség megjelent ott, de Apponyi akadályozva volt a részvételben, főképp ez okozta, hogy Magyarország közreműködése e Conferentiában nem hagyott emlékezetesebb nyomokat.

1898-ban a Conferentia szünetelt, ellenben megtartott 1899-ben Krisztiániában (most Oslo), Norvégia székvárosában, számos magyar küldött, köztük Apponyi részvételével, ki ezúttal a miniszterelnökké lett Széll Kálmán helyét foglalva el. először jelent meg mint a magyar csoport elnöke a gyülekezésben.

Akkor még szokás lévén, hogy a megjelent csoportok az első ülésben beköszöntő formájában üdvözölték a vendéglátó államot s mintegy beszámoltak tevékenységükről, Apponyi is megfelelt e feladatnak s megemlékezvén a magyar csoport elnökének személyében beállott változásról, Magyarország békeszeretetének jelét láttatta abban, hogy az a férfi, ki a magyar interparlamentáris mozgalom élén állott, hivatott meg az állami ügyek legfőbb vezetésére. Bár a Conferentiák ügykezelési nyelvül közmegegyezéssel a francia választott, a krisztianiai érte-

kezleten a norvég kormány elnöke hosszabb norvég beszéddel üdvözölte a megjelenteket, kiknek túlnyomó része természetesen nem értett e beszédből semmit. Talán e körülmény sugalmazó hatása alatt támadt a mi szónokunkban az a gondolat, hogy a norvég Storting gyűléstermében megszólaltatta a mi magyar nyelvűnket is, mondván: „Magyar honfitársak! fejezzük ki hazai nyelvünkön tiszteletünket és rokonszenvünket annak a hősi és nemes norvég nemzetnek, melynek küzdelmei a mieinkkel annyira hasonlóak és melynek erényeiben ragyogó példákat találhatunk.” Azután magyarázólag hozzátette franciául: bocsáttassék meg neki, hogy nem tudott ellentálni a kísértésnek: egy percre saját anyanyelvén szólni; azt akarta, úgymond, hogy e falak, melyek át vannak hatva a szabadság és függetlenség büszke hangjaitól, visszahangozzák egyszer azt a nyelvet, mely hasonló érzelmektől sugallva formálódott.

Az Unió szabályainak szükségessé vált módosítása alkalmat adott Apponyinak arra, hogy Gobat főtitkárnak kissé túl-liberális magyarázatával szemben közhelyeslés közt óvást emeljen a szabályok oly értelmezése ellen, mely lehetővé tenné, hogy egyes parlamentek többféle csoport által legyenek a Conferenciákon képviselve.

A krisztianiai ülésének idejének jó részét azoknak a határozati javaslatoknak a tárgyalása vette igénybe, melyek a kevéssel előbb megtartott hágai békeconferentia megállapodásainak megvalósítását célozták. Ezek megszövegezése céljából külön bizottságot küldtek ki, mely előadójául Apponyit választotta; az ő beható, mindenre kiterjedő előadói beszéde szolgált a vita alapjául s biztosította a javaslatok egyhangú elfogadását.

Ő az interparlamentáris Unió működésének igazolását és diadalát látta abban, hogy a hágai békeconferentia az állandó választott bírósági intézményt elvben megvalósította, és pedig majdnem egészen abban az alakban, amelyben azt a megelőző brüsszeli interparlamentáris értekezlet tervezte. Nem kicsinylendő eredmény ez, mely elnémíthatja a békeügy megátalkodott skeptikusait; de viszont nem tévesztendő szem elől, hogy még csak a kezdet kezdetén vagyunk: még a hágai megállapodásokat sem ratifikálták mind a részt vett hatalmak, azok pedig melyek a Conferenciában részt nem vettek, még csak ezentúl lesznek az ügynek megnyerendők. Ezenfelül a választott bírósághoz

való fordulás minden egyes esetben az államnak szabad elhatározásától függ, a kötelező bíraskodás elvétől még távol állunk.

A Hágában megkezdett mű folytatása, az elvek megvalósítása az Interparlamentáris Unió feladata; Hágában — úgymond — csak a gépet szerkesztették meg, a működéséhez szükséges gőzerőt az Interparlamentáris szervezetnek kell szolgáltatnia. E feladat megoldását az Unió — a hozott határozatok értelmében — csoportjai és központi tanácsa útján fogja előkészíteni, hogy a jövő évi Conferentia immár tört úton haladjon.

Ennek a jövő évi Conferentiának Parisba, az akkor tervezett századvégi kiállítás idejére való kitűzése Apponyit még egy nagyon jellemző és érdekes, rövid felszólalásra indította.

Olvasta — úgymond, — hogy a párisi világkiállítás keretében külön osztályt terveznek a háború öldöklő gépezeteiben elért haladás felmutatására. Arra kéri francia tagtársait: gondoskodjanak róla, hogy ez a kiállítás ne váljék a háború dicsőítésévé, hanem ellenkezőleg föltüntesse a háború elkerülhetetlen iszonyait is. A krisztániái gyűlés választotta meg Apponyit első ízben a központi tanács tagjává, mely minőségét azután állandóan megtartotta.

A következő, 1900-ik évben az Unió csakugyan Parisban jött össze gyűlésre s a franciák nagy „századvégi” kiállításának vonzóereje megmagyarázza az egészen rendkívüli érdeklődést, mely e gyűlés iránt megnyilatkozott s viszont az értekezlet nagy látogatottsága érthetővé tette, hogy a francia kormány és Paris városa mindent megtettek arra nézve, hogy a Conferentia lefolyását fényes és emlékezetes ünneplések is élenkítsék.

Azonban az ülésszak előestéjén váratlanul egy gyászos esemény állott be, mely a nagy nemzetek egyikének csoportját azonnali hazatérésre készítette s az ünneplések programját lényegesen megszorította, t. i. július 30-án Monzában II. Umberto olasz király gyilkos merénylet áldozata lett.

E szomorú előjáték ellenére a Conferentia tanácskozásai élénkek és eredményesek voltak s azokban Apponyinak a vezérszerepek egyike jutott. Szokás szerint az összes nemzeti csoportok elnökei beválasztottak az elnökségbe, de csak Bernaertnek, a belga csoportelnöknek és Apponyinak jutott feladatául Fallierest, a francia szenátus és a párisi Interparlamentáris

Conferentia elnökét tényleg helyettesíteni az elnöklésben. Ez a helyettesítés pedig ezúttal kényes helyzetet teremtett Apponyira nézve, mert a folyamatban volt angol-búr háború egyes parlamenti férfiakat Anglia eljárásának meglehetősen éles bírálatára ragadott s ilyenkor az elnöknek kellett a tanácskozások békéje érdekében intőleg és csillapítólag közbelépnie.

Minden addigi, nemzetközi gyülekezetekben elért szónoki sikereit Apponyinak elhomályosította az az óriási hatás, melyet a párisi Conferentián a magyar csoport megbízásából előterjesztett indítványát indokoló remek szónoklatával aratott.

Ez az indítvány azt célozta, hogy a béke ügyének szolgálatában a világ sajtója egyesüljön ugyanoly szövetségbe, aminő szövetség egyesíti már az Interparlamentáris Unió alakjában a különböző parlamentek békebarát tagjait. Jó példát adandó, a magyar sajtó Apponyi rábeszélésére mindjárt meg is alakította a maga nemzeti békeunióját s annak szabályait minta gyanánt terjesztette elő és ajánlotta a csoportok figyelmébe a magyar csoport szónoka, E beszéd igéző hatása alatt s oly lelkes békebarátok, mint Frederic Passy és d'Estournelles de Constant támogatása mellett az Apponyi indítványa természetesen egyhangú elfogadásra talált; de a nemes felbuzdulás nagy gyakorlati eredményt nem értelt meg. Gobat főtitkár a következő Conferentia elé terjesztett jelentésében beszámolt ez eredménytelenség okairól. Egyrészt az az aggodalom, hogy a sajtó ily úton a parlamentek, sőt esetleg a kormányok gyámkodása alá kerülhetne, másrészt az idegenkedés a nemzeti sajtókat nemzetközi szervezetbe illeszteni belé, meghíúsították a főtitkár igyekezetét, ki melegen fölkarolni látszott az eszmét.

Azonban az, amit Apponyi párisi fényes beszédében elmondott, az igazság legyőzhetetlen erejével hatott és hatni fog annál inkább, mert az azóta átélt évtizedek meghozták az emberiségre nézve mindazt a borzalmat és keservet, amitől az ő és elvbarátai nemes idealizmusa megóvni kívánta volna a világot.

Ma, mikor a nemzetközi megegyezéssel elvben immár kötelezővé tett lefegyverzés elől a leginkább felfegyverzett nemzetek a biztonság hiányának ürügye alatt térnek ki, alkalmoszerűbben hangzanak, mint valaha az Apponyi szavai, melyekben a nemzetök biztonsága miatt aggódó s ezért a fegyverkezést partoló államférfiakat ahhoz a családapához hasonlította, aki családja

vagyonát a játékasztal kockáztával akarná biztosítani; mert ép olyan kockázat a háború, csak a nemzetközi jog és igazságosság biztosíthatja a nemzetek jövőjét. És ma, midőn a békekötések gyilkos rendelkezései alatt nyögünk, melyeket azért kényszerítettek reánk, mert álnokul bennünket vádoltak meg a háború előidézésével, ma nyugodt lelkiismerettel hivatkozhatunk arra, hogy egy negyedszázad előtt Magyarország képviselője a nemzetek parlamenti tanácsában volt az, ki lángszavakkal ostorozta a háborúra uszító sovinizmus minden megnyilatkozását és a magyar sajtó volt az, mely a béke szolgálatában hajlandó volt az összes nemzetek sajtójával szövetkezni.

A párisi Conferentia 1902. szeptemberére Bécsbe tűzte ki az Unió legközelebbi összejövetelét; azonban közbejött akadályok miatt a bécsi XI-ik interparlamentáris gyűlés csak 1903. szeptember 7-én gyűlhetett össze. Apponyi megragadta az alkalmat, hogy — a főtitkári jelentés kapcsában — elmondja, mint tréfásan maga nevezte „gyászbeszédét” a sajtó békeuniójának temetése fölött. Azonban beszéde éppenséggel nem volt gyászbeszéd, sőt inkább hirdetése annak, hogy az eszmét, mely a sajtó tiniójának alapjául szolgált volna, eltemetni nem lehet, az mindig újra fog feltámadni, amíg csak nem győzedelmeskedik. Mert amint az a körülmény, hogy a betegségeket egészen kiirtani nem lehet, nem szolgálhat okul arra, hogy szűnjünk meg a betegségek ellen küzdeni és mondjunk búcsút az orvostudománynak; amint az a tény, hogy mindig lesznek tudatlan emberek, nem indokolhatná azt, hogy zárjuk be az iskolákat, úgy a háború teljes kiküszöbölésének lehetetlensége sem menthet fel attól, hogy a háború előidézését megnehezíteni igyekezzünk.

Az 1903-iki bécsi Conferentia ránk nézve főleg azért lett emlékezetes, hogy meghívásunkra a résztvevők igen tekintélyes része, hölgyeikkel együtt mindjárt az utolsó ülés utáni napon átrándult Budapestre s itt két napon át meleg ünnepelések közt nagyon emelkedett hangulatban időzött. Az ünnepelések csúcspontja a Park-klubban rendezett esti lakoma volt, melynek szónoki fényét és melegét ismét az Apponyi üdvözlő pohárköszöntője adta meg.

Ugyanazon év őszén az Apponyi parlamenti helyzetében és szerepében lényeges változás állott be, mely azonban semmiképp ki nem hatott az interparlamentáris téren kivívott állására.

Ő, ki a Széll Kálmán kormányalakításakor elvtársaival együtt belépett a többséget alkotó szabadelvűpártba, s utóbb a képviselőház elnöki méltóságát foglalta el, a Széll lemondása után, a gróf Tisza István első kabinetalakítása idejében meghasonlott e párttal s előbb a házelnökségről mondott le, utóbb a pártból is kilépett. Miután minden politikai párt annak az igazságnak bölcs felismeréséből indult ki, hogy nemzetközi téren megvédelmezendő és előbbre viendő érdekeink pártellentéteket nem ismerhetnek s hogy ez a feladat első sorban e téren leginkább érdemesült és legnagyobb tekintéllyel bíró férfiakra bízandó, soha egy percig kétségesse nem vált Apponyinak a magyar csoport élén maradása s e minőségben vezette ő 1904. őszén a magyar interparlamentáris küldöttséget az Északamerikai Egyesült-Államok meghívására Missouri-állam St.-Louis városában tartott XII-ik értekezletre.

A magyar csoport erre az amerikai útra Fiúméből indult el s 18 napi utazás alatt a Földközi-tenger partjának több érdekes pontján időzött; Apponyi azonban nem rendelkezvén ennyi idővel, csupán két magyar kísérője társaságában Liverpoolból a Cunard-társaság Campania nevű gőzösén tette meg az utat. A hajó parancsnoka útközben ünnepi hangversenyt rendezett a hajós-személyzet özvegyei és árvái javára s mint a hajó legkiválóbb utasát Apponyit kérte föl az ünnepélyen való elnöklésre, ami az ünnepi beszéd megtartásával együtt járt. Apponyi ez alkalommal először tartott nyilvánosan nagyobb beszédet angol nyelven s ékesszólása oly tomboló lelkesedést keltett, hogy saját vallomása szerint ez az első sikere indította arra, hogy szereplése alatt — kivéve azokat az alkalmakat, ahol magyarokhoz szólt, — mindenütt nem az addig megszokott francia, hanem az angol nyelvet használja felszólalásainál.

Élénk részt vett magának a Conferentiának működésében is. A szeptember 12-iki megnyitó ülésen beköszöntő-beszédet mondott a magyar csoport nevében. A következő ülésben nagy hatással támogatta a második hágai nemzetközi értekezlet összehívását szorgalmazó határozati javaslatot. Támogatta azt a magyar csoporttól kiinduló javaslatot, mely a genfi konvenciónak a robbanó anyagok használata szempontjából való revízióját vette célba; azonban a javaslattal szemben megnyilatkozott aggályok és ellenmondások annak ez alkalommal való visszavonására

indították. Főképp az ő felszólalása döntötte meg a központi titkárság ama javaslatát, mely az Unió részére hivatalos közlöny választását kívánta, illetőleg egy belga politikai napilapot óhajtott e jelleggel felruházni.

Az 1904-iki Conferentia Északamerika bőkezű vendéglátása következtében számos, nagyszabású kirándulással volt összekapcsolva. Az Unió tagjai megjelentek Roosevelt akkori köztársasági elnök előtt Washingtonban s őt kérték fel a második hági értekezlet egybehívására vonatkozó indítványuk felkarolására, amit az elnök meg is ígért. A Conferentia tagjai Philadelphiában is látogatást tén, az ott tiszteletökre rendezett lakomán Apponyi roppant hatású asztali beszédet mondott. Amerikában lakó magyar véreink körében gyakran kellett megjelenie és szónokolnia; de különösen emlékezetes volt cleve-landi szereplése, a hová csak a magyar csoport rándult ki a végből, hogy Kossuth Lajosnak ott felállított szobrát megkoszorúzza. A szobor előtt fényes angol szónoklatban méltatta nagy hazánkfia a Kossuth történeti szerepét és jelentőségét, leróván hódolata adóját az Északamerikai Unió nagy férfiai iránt is. Beszédére Ohio-állam kormányzója, Harrick válaszolt, meleg rokonszenvvel és elismeréssel a magyar nemzet iránt.

Az északamerikai interparlamentáris csoport fényes kiállítású díszmüben örökítette meg az Unió st.-louisi conferentia ját s általán amerikai látogatását, és e könyv, — melyben Apponyink arcképe is megtalálható, — többször valódi elragadtatással emlékezik meg Apponyinak az ő nyelvükön tartott nagyszerű beszédeiről s az ő páratlan szónoki egyéniségéről.

De ez az első amerikai látogatása a kiváló magyar államférfiúnak különösen abból a szempontból bír messzeható jelentőséggel, hogy megismertetvén őt az amerikaiakkal, kiindulási pontjává tett Roosevelt elnökkel kötött személyes barátságának és annak a reánk nézve megbecsülhetetlen szerepnek, amelyet ő későbbi útjai alkalmával az amerikai közvéleménynek hazánk viszonyai iránti felvilágosítása terén vitt.

A következő évi (1905) XIII-ik brüsszeli Interparlamentáris Conferentiában Apponyi megállapított nemzetközi tekintélyének megfelelően már határozottan hangadó szerepet vitt. Itt az északamerikai csoport javaslatot terjesztett elő, mely arra

támaszkodva, hogy az Interparlamentáris Unió kezdeményezése s az Egyesült-Államok elnökének elhatározása immár meghozták a kívánt eredményt: a második hágai nemzetközi értekezlet összehívott, oda irányú, hogy ez az értekezlet alkossa meg azt is, ami a jog és béke uralmának egyedüli állandó biztosítéka lehet: a nemzetek állandó kongresszusát, mely a nemzetközi törvényalkotás szerve is legyen s amelynek szervezetét főbb vonásaiban tartalmazta az indítvány.

Apponyi az első szónok volt, ki — a tanács megbízásából — a javaslat érdeméhez szólott és pedig — az indítványozó amerikaiak iránti udvariasságból — előbb angolul, utóbb, rövidebben franciául. Legnagyobb elismerését fejezte ki az amerikai üggyarátok bátor kezdeményezése s rokonszenvét az eszme nagysága és fontossága iránt, de tekintettel arra, hogy ily nagy horderejű javaslat rögtönözve nem tárgyalható s hogy annak alapeszméjét az államok és nemzetek souveranitásának megtámadhatatlan elvével kell összhangba hozni, ajánlotta, hogy az indítvány megvitatás végett egy bizottsághoz utasítsassék, mely — tekintettel a hágai Conferentia közelálló összejövetelére — jelenését három hónap alatt terjessze elő.

Habár a Conferentia egyhangúlag magáévá tette az Apponyi indítványát s a kiküldött bizottságba természetesen ő is meghívott, a tárgy fölött kifejtett rövid vita mégis hozott egy felszólalást, mely a mi szempontunkból s különösen az azóta óriásit változott viszonyok szempontjából itt főlemlítést érdemel. Dissescu román delegátus beszédében hivatkozott arra, amit a magyar szónok az államok megóvandó souveranitásáról mondott s rövid utalással az erdélyi románok sorsára és hangsúlyozásával annak, hogy nem gondol az országhatárok megváltoztatására, kijelentette mégis annak szükségességét, hogy a nemzeti jogok az állami souveranitás korlátlanságával szemben bizonyos nemzetközi védelemben részesüljenek.

Apponyi második felszólalása a második hágai Conferentia napirendjére vonatkozó javaslatot érintette; ő azt kívánta, hogy a napirendbe vétessék föl, — mint ahogy azt az orosz cár már az első Conferentiánál tervezte, — a választott bírósági eljárásnak bizonyos esetekben kötelező volta és hogy a hágai konvencióhoz való hozzájárulás az értekezletben részt nem vett államokra nézve is lehetővé tétessék. Mindkét indítványát elfogadták.

A brüsszeli Conferentia szokatlanul ünnepi hangulatban végződött azért, mert annak folyamán jutott köztudomásra, hogy az Oroszország és Japán között dúlt öldöklő háború Rooseveltnél szerencsés közvetítése következtében a portsmouthi békeegyezmény által befejezést nyert. Az Unió tagjai kirándulást rendeztek Brüsszelből Liègebe, az ottani kiállítás megtekintésére s az ez alkalommal ott végbement lakomán pohárköszöntőkben ünnepelték a nap nagy és örvendetes eseményét- Beernaert elnök felkérésére — mint mondta — „a szónok két mestere” volt szónoka az ünnepélynek: Apponyi, ki franciául és Stranhope, ki angolul beszélt. Apponyi beszéde Rooseveltnél és az Egyesült-Államok dicsőítésében csúcsosodott ki; ünnepelte a demokrácia eszméinek terjedését Európában és reményét fejezte ki, hogy Európa nemsokára azt fogja mondhatni a tengerentúli testvéreknek: „Méltók vagyunk hozzátok!” A magyar szónok magas szárnyalású beszédének fölemelő hatása alatt oszlott szét a gyülekezet.

Az 1906-iki év újabb változást hozott Apponyi politikai helyzetében. Az ellenzéki koalíció már 1905 elején megbuktatván a szabadelvű-pártot s annak kormányát, egy parlamenten kívüli kormányzattal való hosszú és eredménytelen kísérletezés után a korona kénytelen volt 1906 tavaszán a nagyobb részében függetlenségi, tehát nem az 1867-iki kiegyezés alapján álló többségből alakítani kormányt. E kormányban Apponyi a vallás- és közoktatásügyi miniszteri tárcát vállalta el. Ekkoriban már az ő egyénisége s neve sokkal inkább össze volt forrva az interparlamentáris törekvésekkel, semhogy ő felelős hivatali állására való tekintettel azoktól eltávolodhatott volna. Mint miniszter is nemcsak megtartotta a magyar csoport elnöki tisztjét, hanem a minisztersége ideje alatt megtartott mindkét Interparlamentáris Conferentiában, nevezetesen az 1906-iki londoni XIV-ikben és az 1908-iki berlini XV-ikben tevékeny részt vett.

Az 1906-iki londoni Conferentiát az tette különösen emlékeztetéssé, hogy abban először vettek részt az oroszországi Duma képviselői; akkor e parlamentáris kísérletekhez a világ reményeket fűzött, melyek nem teljesedtek. A Westminster-Haliban tartott megnyitó ülésen Campbell-Bannermann angol miniszterelnök tolmácsolta az angol király meleg üdvözlését, mire a Conferentia szónokaképen Apponyi válaszolt, lelkesen méltatva

annak rendkívüli jelentőségét, hogy a hatalmas brit birodalom uralkodója, be sem várva a világ parlamentjei képviselőinek hódolatnyilvánítását, siet őket miniszterelnöke útján üdvözölni» törekvésökkel való egyetértéséről biztosítani s a fegyverkezések korlátozásának szükségessége mellett állást foglalni. Zajos helyeslésektől kísért beszédében indítványozta, hogy — a mi nyomban meg is történt, — az Unió táviratilag fejezze ki ezért háláját és hódolatát az angol királynak.

Ebben a Conferentiában került tárgyalásra és elfogadásra az a javaslat, amelyet a világparlament ügyében tett amerikai indítvány tárgyában kiküldött hetes bizottság — Apponyi közreműködésével — szerkesztett és terjesztett elő. E javaslat a kellő mértékre szállította ugyan le a merész tervet, de mégis nevezetes irány jelzés volt egyrészt a hágai békeconferenciák állandósítása, másrészt az Interparlamentáris Uniónak valódi nemzetközi parlamenti képviselletté való kiépítése irányában. A tárgyalások során Apponyi hozzászólt a tengeri magántulajdonnak háborúban való védelme kérdéséhez s a Conferentia befejezése után ugyancsak a Westminster-Haliban rendezett búcsúlakomán a Lord Kancellár üdvözlő beszédére ő mondott válaszüi pohárköszöntőt s tolmácsolta az Unió tagjainak köszönetét Anglia vendégszeretetéért s az ügy iránti lelkesedéséért. E beszédében — Magyarországnak a békeügy iránti buzgalma tanúságául — arra a tényre hivatkozott, hogy a magyar parlament megváltoztatta napirendjét azért, hogy neki, mint miniszternek, a Londonba való utazást lehetővé tegye. Azt kívánta, hogy Angolország, mint az egykori Magna Carta alkotója, legyen győzelmes vezére annak a törekvésnek is, mely az emberiség Magna Cartájának létrehozását, a nemzetek békéjének biztosítását tekinti feladatának.

A Berlinben 1908. szeptemberében tartott XV-ik Conferentián Apponyi részt vett a tárgyalásokban is, amennyiben tagja volt annak a bizottságnak, mely az Unió szabályzatának reformját készítette elő és az ő indítványára utasított a tanáchoz Dissesscu román delegátus indítványa a nemzetközi közjog kodifikálása tárgyában, mely aztán a tanács által lényegesen módosított formában került elfogadásra. Azonban legnagyobb benyomást reprezentatív jellegű felszólalásai tettek.

A tanács megbízásából ő emlékezett meg a Conferentiának

mindjárt első ülésében az Unió nagy halottjáról, ki a francia Frederic Passyval együtt annak alapítója volt: az angol Randal Cremerről, megragadó vonásokban ecsetelte az egyszerű munkából lett parlamenti vezérférfit pályáját és működését, amiért az angol csoport nevében Philippe Stanhope — most már Lord Weardale — mondott köszönetet.

Még nagyobb feltűnést keltett Apponyinak a Zoologischer Garten óriási csarnokában tartott búcsúlakomán mondott német felköszöntője. Ebben a patriotizmus és az internationalizmusnak a béketörekvésekben való szükséges összeegyeztetéséből indulva ki, utalt a német nemzeti géniusznak a synthesisre való kiváló képességére s ebből vezette le azt a hivatottságát, hogy az emberiség minden közös, nemes célja követésében vezérszerepet vigyen. E beszédében foglaltatott az az emlékezetes mondás is, hogy ha a holdból egy ember szállna le hozzánk s azt kérdezné mely nyelvet tanulja meg, hogy az emberiség egyetemes lényét és kultúráját legjobban megérthesse, ő annak a holdbeli embernek a német nyelv megtanulását ajánlaná.

Az 1910-iki év újabb politikai változásokat hozott Magyarországon. A júniusban megtartott általános választásokon az addig kormányzó koalíció megbukott s a nemzeti munkapárt jutván többségre, abból alakult a kormány is. Apponyi a magyar interparlamentáris csoport július 12-iki ülésén felajánlotta lemondását az elnökségről; a csoport azonban alelnökének, a képviselőház akkori elnökének indítványára egyhangúlag elhárította, hogy lemondását el nem fogadja s őt a csoport további vezetésére bizalomteljesen fölkerlte. Mint elnök vezette tehát ismét a magyar küldöttséget a Brüsszelben, augusztus végén megnyílt XVI-ik Interparlamentáris Conferentiára. Ennek tárgysorozatát változatos és fontos ügyek alkották, így az Unió státutumainak átalakítása, a csartornák és tengeri utak semlegesítése, a londoni hajózási konferencia határozmányai stb. Apponyi indítványára mellőztetett az a javaslat, mely a tengeri zsákmányjogi bíróságot általános választott bírósági hatáskörrel kívánta felruházni; az ő hozzájárulásával is ment határozatba az új főtitkár, Lange indítványára az addigi, csupán a Conferentia lefolyásáról beszámoló jelentések helyett oly évkönyvek kiadása, melyek az Unió s az azt alkotó csoportok egész tevékenységére kiterjeszkednek.

A búcsúlakomán ismét Apponyi volt a vezérszónok, amennyiben ő emelte poharát a belga királyra és belga nemzetre, megköszönvén egyúttal Bennaert elnök asztali beszédét, mely hódolattal emlékezett meg ősz királyunknak, bold. eml. Ferenc Józsefnek kevéssel előbb ünnepelt nyolcvanadik születésnapjáról. Ugyanazon év októberében Apponyi még részt vett Parisban annak a bizottságnak a munkálataiban is, mely a hágai békeconferentiák állandósítását s az azzal összefüggő kérdéseket tárgyalta.

A következő év őszén Rómába már összehívott Conferentia elmaradt Olaszországnak Tripolis miatt megindított hadjárata következtében. így az Unió XVII-ik teljes összejövele csak 1912. szeptemberében volt megtartható Genfben; erre azonban a magyar csoport csak titkárát, Desseffy Arisztidet küldhette ki megfigyelés és jelentéstétel végett, mert az 1912. év tavaszán a véderőtörvényjavaslatnak házszabályellenes elfogadtatása, s az azzal ellenkező ellenzéki képviselőknek karhatalommal való eltávolítása oly parlamenti helyzetet teremtett, mely a csoport együttműködését lehetetlenné tette. Apponyi most visszavonhatatlanul lemondott az elnökségről, a csoport azonban föl nem oszlott, hanem alelnöke — e sorok írója — e minőségében tovább kezelvén az elnöki teendőket, maga az elnöki tiszt be nem töltetett; fenntartatott az Apponyi remélt visszatérése esetére.

Ily helyzetben találta interparlamentáris csoportunkat az 1913. szeptemberében Hágában megtartott XVIII-ik Conferentiára szóló meghívás. A csoport május 13-án tartott ülésében elhatározta, hogy csonkaságában is részt vesz a Conferenciában, nehogy Magyarország ismételt távolmaradása a nemzetközi jog és béke ügye iránti elhidegülésének látszatát keltse. Egy, körülbelül felerészben főrendekből álló küldöttség ment ki Hágába s kivette részét az értekezlet teendőiből. Apponyi szükségesnek látván álláspontját az Unió elnökségével szemben is jelezni, levelet intézett Lord Weardalehez, a tanács elnökéhez, melyet az a megnyitó ülésen bemutatott, röviden vázolván tartalmát. E levél utalt az írójának akaratán kívül eső körülményekre, melyek úgy neki, mint több képviselőtársának lehetetlenné teszik a megjelenést. Kifejezte azonban törhetetlen hűségét az Unió céljaihoz és azt a reményt, hogy a körülmények rövid idő alatt

lehetővé fogják tenni helyének újabb elfoglalását annak munkásai sorában. A Conferentia tagjai zajos tapssal csatlakoztak az elnök szavaihoz, ki a kiváló férfiú távolmaradása fölötti sajnálatot s mielőbbi visszatérése iránti reményt tolmácsolta.

A közeli újabb találkozás reményét azonban oly körülmények hiúsították meg, melyek nem csak Apponyira nézve jelentettek akadályt, hanem az interparlamentáris összejöveteleket egyáltalán hosszú időre lehetetlenné tették,

1914. nyarára már össze volt hívva a Conferentia Stockholmba s a magyar csoport tagjai, — bár ekkor még Apponyi részvétele nélkül, — szép számmal készültek a svéd elvbarátok hívását követni, midőn összeütközésünk Szerbiával s az abból eredett hadüzenet előbb csak Magyarországot és Ausztriát kényszerítette az értekezleten való megjelenésről lemondani, néhány nap múlva azonban, — a háború mind általánosabbá válván, — a Conferentia megtartásának tervét egyáltalán meghíúsította.

A több mint négy évig tartó világháború nemcsak az Interparlamentáris Unió működésének hosszú megszakadását jelentette, hanem a legtöbbek szemében oly teljes kudarcát e szervezet egész törekvésének és programjának, mely a kétkedők táborát szerfölött megnövelte, a bizókét és hívókét ellenben legáltalában is egy időre elkedvetlenítette.

A fonal mindazonáltal egészen sohasem szakadt el; a kezdettől fogva Brüsszelben székelő középpont a német háborús megszállás idején átmenekült Christiániába s a buzgó főitkár, Lange, ki maga is norvég, a semleges skandináv-államok csoportjait a háború alatt is kisebb csonka-gyűlésekre hozta össze; el-ellátogatott egyes országokba, — így hozzánk is eljött egyszer, — hogy az összeköttetést fenntartsa s csoportunk ügyvivő elnöksége a hosszú szünet alatt is folytatta a levelezést vele.

Mikor végre a fegyverszünet 1918. őszén megkötött s azt egyenkint követték a balvégzetszerű rövidlátással megalkotott úgynevezett békeszerződések, akkor nálunk, úgy mint a többi legyőzött államokban is, a vereség nyomában bekövetkezett belső összeomlás akadályozta sokáig az interparlamentáris működés újraszervezését. Nálunk 1918. novemberétől kezdve, amikor a képviselőház önmagát feloszlatta, egészen 1920. elejéig, amikor az első nemzetgyűlés összeült, nem volt parlament, tehát interparlamentáris csoport sem létezhetett. A rajtunk elkövetett

rettentő igazságtalanság után csak lassan és nehezen lehetett ismét tért foglalnia az arra való hajlandóságnak, hogy keressük az érintkezést ama nemzetek képviselőivel, amelyek bennünket tönkre tettek.

Midőn 1921. nyarára újból összehívott az 1914-ben elmaradt Stockholmi XIX. Interparlamentáris Conferentia, a magyar csoport elérkezettnek látta az idejét, hogy újra szervezkedjék. Június 25-én tartotta meg újraalakuló ülését, amelyen az addigi ügyvivő-alelnök indítványozta gróf Apponyi Albertnek elnökké való megválasztását. Az erre irányuló egyhangú kívánság azonban nem teljesülhetett: Apponyi időközben a Külügyi Társaságnak, — mely egyúttal Magyarországnak az Interparlamentárisal rokon Népszövetségi Unióban való képviseleti orgánuma — elnökségét vállalta el s egy másodikra is vállalkozni nem volt hajlandó; indítványozta, hogy elnökké az addigi ügyvivő-alelnök válasszassák meg, ami meg is történt, megígérte azonban, hogy a csoport működésében ugyanazzal a buzgalommal és odaadással fog részt venni, mint a múltban. Ezt az ígérését pedig híven meg is tartotta s elvállalta a magyar csoport további képviseletét a központi tanácsban is, az elnökkel együtt.

Ugyanebben az ülésben a csoport tervbe vette a stockholmi Conferentiában való részvételt is. Ez a terv azonban a háború után feltorlódott, leküzdhetetlen nehézségekkel szemben meg nem valósulhatott. Magyarország a XIX. Conferentiától távol maradt, mint sok más nemzet is; az ellentétek még nem simultak el annyira, hogy az Unió tagjai a régi számmal jöhessenek össze; csak 12 csoport volt ott képviselve 121 taggal.

Más volt a helyzet különösen ránk nézve is, mikor a következő, 1922-ik évben a Conferentia helyéül a szomszéd Bécs jelöltetett ki. Itt már 26 államból 313 küldött jelent meg; a magyar küldöttség — 42 taggal — egyike volt a legnépesebbeknek.

Sejtettük s ezt azután tapasztaltuk is, hogy az Unió egész intézményének feladata, helyzete, módszerei a közbejött világháború és békekötés, különösen a Nemzetek Szövetségének létrejötte következtében lényegesen megváltoztak. Amiért azelőtt küzdöttünk: a nemzetközi választott bírászkodásnak állandósítása és minél szélesebb körben kötelezővé tétele, a fegyverkezés korlátozása, a békegarantiák szaporítása, a nemzetközi egyez-

menyek alapján biztosítottnak tűnt immár fel a népszövetség intézménye által. Ámde a papíron levő rendelkezések tényleges végrehajtásától még távol állottunk és állunk most is, míg tehát az Interparlamentáris Unió feladata a múltban intézmények létrehozásának követelésében merült ki, most egyezmények végrehajtásának sürgetésére és ellenőrzésére kellett irányulnia. A nemzetközi jog anyaga is lényegesen változott, bővült, különösen a nemzetközi kisebbségek jogainak, valamint a gyarmati mandátumoknak szerződésekre iktatása által. Végül a háború, az új, erőszakos területbeosztások és a közbejött forradalmak az európai gazdasági életet fenekestül felforgatták, így tehát a gazdasági rekonstrukció kérdései is szükségkép minden nemzetközi tanácskozó-testület napirendjére nyomultak.

Ez magyarázza meg, hogy a bécsitől kezdve az Interparlamentáris Conferentiák tárgyköre annyira kibővült, hogy a múltban szokásba jött három napi ülésezés teljesen elégtelennek bizonyult s előbb a felszólalások idejét korlátozni, utóbb az ülésszak idejét meghosszabbítani kellett.

Egyébként az újratalálkozás a többi nemzetekkel, köztük a volt hadi ellenfelekkel is várákzáson felül jól és simán ment végbe. Bécsben hozzájárult ehhez az a körülmény is, hogy legádázabb ellenségeink: a Kis-Entente tagjai a bécsi értekezlettől még távol maradtak; országaikból csak a velünk rokonérzésű nemzeti kisebbségek képviselői jöttek el. A Nagy-Entente államainak küldöttjeivel az érintkezés azonnal barátságos alakot öltött, bár a régiak közül sokan kidőltek vagy visszavonultak; így az elbetegesedett Lord Weardale helyét is a tanács elnöki székében új ember, a nagyon rokonszenves és elfogulatlan svéd báró Adelswaerd foglalta el.

Ellenben váratlanul egy egészen új ellenséges elemmel találtuk magunkat — igaz, hogy csak a színpalak mögött — szembeállítva. Ezek a mi úgynevezett „emigránsaink” voltak, az októberi forradalom és a vörös uralom bűnösei s utóbb menekültjei, akik legnagyobbbrészt Bécsben telepedtek meg, ott szervezték aknamunkájukat ellenünk s akiket ott látunk ólálkodni a Conferentia tagjai körül, akik között Magyarország ellen uszító nyomtatványokat is osztottak el, ami ellen a gyűlés elnöke, az osztrák Mataia, az elnöki székéből loyálisan tiltakozott is. Ezeknek az embereknek az alattomos működése, sajnos, annyi-

ban nem is volt egészen hatástalan, amennyiben sikerült nekik a különböző csoportok nagyszámú szocialista tagjait a Conferentia után tervezett budapesti kirándulástól — melyre meghívásukat már a tanácsülésben előterjesztettük, — visszatartani, bésúgásaik egy más eredményével a vita folyamában találkoztunk.

A bécsi Conferentia nevezetes volt az Unió életében már azért is, mert abban először foglalkoztunk a nemzetek létszámához arányított képviselőlet problémájával s mi a hozott szabályzatnak megfelelően a parlamenti tagoknak a csoportba való tömeges belépésével igyekeztünk azután Magyarország szavazatszámát a lehetőségig emelni.

Apponyi már a gyűlést megelőző tanácsülésben élénk részt vett s egyebek között figyelmeztetett arra, hogy a Nemzetek Szövetségét megalapító paktum 19. szakasza kötelezi a szövetséget arra, hogy a károsaknak bizonyult államszerződéseknek — tehát a békeszerződéseknek is — megváltoztatását kezdeményezze.

Egyébiránt a magyar delegátusokat főképp két kérdés foglalkoztatta: a nemzeti kisebbségek védelme és a lefegyverzés megindítása. Az utóbbinak kapcsán sikerült Apponyinak és a magyar csoportelnöknek a francia Moutet előadói javaslatát olyképp megmódosítani, hogy a határozatból kimaradtak azok a szavak, melyek a legyőzöttek lefegyverzését elégtelennek jelezték ellenben kifejezésre jutott az, hogy a megindítandó lefegyverzésnek általánosnak és minden államra kiterjedőnek kell lennie.

A lefegyverzés kérdésének tárgyalása közben az ismert német szocialista Bernstein a mi emigránsainktól ösztökélve és elámítva, váratlan és otromba támadást intézett Magyarország ellen, állítva, hogy nálunk az általános védkötelezettséget csak látszatra törölték el, mert nálunk a harckészség ma is fennáll, és hogy itt egy kommunistának nevezett mozgalom miatt, mely nem is volt valójában erőszakos és veszélyes, ezeket tartanak internálva, amiért szocialista érzelmű delegátusok nem követelik Magyarországot meghívását.

Apponyi nyomban szólásra jelentkezett s előbb németül, ahogy Bernstein beszélt, majd franciául is kimutatta az elhangzott állítások valótlanágát; kimutatta, mily álnokul kisebbitették

azok, kik a szónokot informálták a nálunk dühöngött vörösuralom borzalmait; hogy azok a nagyon érthető ellenhatások, amelyek a sokat szenvedett országban ama borzalmak megtorlására irányultak, a múlthoz tartoznak, ma Magyarországon közbiztonság és nyugalom uralkodik, amiről mindenki meggyőződhetik, aki követi hívásunkat. És vajon ki érdemel több hitelt, az-e, aki azt mondja: jertek és lássatok! vagy az, aki az odamenni akarókat visszatartja, nehogy meggyőződjenek állításai hazug voltáról?

E beszéd teljesen ellensúlyozta a Bernstein meggondolatlan kifakadásának káros hatását, melyet különben az is gyöngített, hogy a német csoport elnöke Schücking tanár sietett kijelenteni, hogy csoportja egyáltalán nem azonosítja magát Bernstein föl-szólalásával.

Apponyit a bécsi Conferentián még két megtiszteltetés érte; az- hogy beválasztották öt három évre a csupán öt tagból álló végrehajtó bizottságba és az, hogy az összejövetelt bezáró lakomán az elnökség felkérésére ő szerepelt mint az Unió ünnepi szónoka.

A budapesti kirándulás pedig — az úgynevezett „emigrán-sok” gáncsvetései ellenére fényesen sikerült, mint azt a hivatalos jelentés is megállapította. Az összes csoportok képviselve voltak, legnagyobb számmal az olasz, melynek még szocialista tagjai sem hagyták magukat a bécsi cselszövők által visszatartatni. Úgy az idő, mint a hangulat kitűnő volt s a városligetben a szabadban megtartott barátságos lakoma fénypontját ismét az Apponyi szónoklata szolgáltatta.

A következő, 1923-ik évben a XXI-ik Interparlamentáris Conferentia Dánia székvárosában, Kopenhágában tartatott meg; a vendéglátás pazar fénye itt már teljesen feledtette a háborús és háború utáni idők nyomorúságait, de az összejövetel a végzett munka által is emlékeztetéssé vált. E tekintetben talán elég arra utalnunk, hogy itt hozatott meg a határozat, mely a nemzeti kisebbségek elidegeníthetetlen jogait declarációba foglalja; hogy itt foglalkozott az Unió a lefegyverzés szempontjából először az úgynevezett „zones démilitarisés” (katonaságtól mentesített területek) kérdésével, hangsúlyozva annak szükségességét, hogy az ily kiürítés a szomszéd államok mindkettőjére egyformán terjedjen ki, s hogy a német és francia szó-

nokok egybehangzó nyilatkozatai után itt mondatott ki annak szükségessége, hogy az úgynevezett reparációk kérdése egy pártatlan fórum döntése útján mielőbb végmegoldásra jusson.

A kopenhágai Conferentia nevezetes volt annyiban is, amennyiben itt néhány új csoport először jelent meg, így Litvánia, Lettonia, Írország és Island csoportjai; a cseh-szlovák állam is itt már képviselve volt ép úgy mint Románia s nekünk ez országok képviselőiről már a gyűlést megelőző tanácsülésben is vitáink voltak.

Apponyi, kinek a szervező-bizottság ülésében — az új Statútum alkalmazásának bizonyos visszasságai miatt, — már áprilisban, Baselben is részt kellett vennie, a Conferentia folyamában kétszer szólalt fel; először, mikor a lefegyverzés fölötti vitában eredményesen szembeszállott a román és cseh delegáció módosításával, mely a fegyveres erő leszállításának a népszövetségi paktumban való kötelezővételét hatálytalanná akarta volna tenni, és másodszor, mikor mint a tanács előadója a főttkári jelentésből kifolyólag szükséges és az Unió működésének hatályosabbá tételét célzó javaslatokat ajánlotta elfogadásra.

Egy tervezett harmadik felszólalástól úgy Apponyi mint általában a magyar szónokok elestek az időrövidség miatt alkalmazott cloture következtében. Ekkor báró Adelswaerd tanácselnök tette meg nekünk azt a szolgálatot, hogy a kisebbségi jogok fölötti vitában a román szónok néhány téves állítását a bennünket érdeklő igazság szempontjából megcáfolta.

A kopenhágai volt egyelőre Apponyi utolsó nyilvános szereplése az Interparlamentáris Unió összejöveteleiben. A következő évben Bernben és Genfben megtartott XXII-ik Conferentiának csak záró tanácsülésében vehetett részt, a tavaly Washingtonban és Ottawában (Canada) megtartott XXII-ik Conferenciára. pedig egyáltalán el nem mehetett.

E távolmaradásait főkép az okozta, hogy neki a Nemzetek Szövetsége időben közeleső gyűléseiben kellett, mint Magyarország kiküldöttjének részt vennie, ahol ugyanazon célok szempontjából hazánk ügyének még fontosabb és emlékezetesebb szolgálatokat tett.

Ő maga így emlékezik meg emlékirataiban az Interparlamentáris Unió körében való működéséről s ez intézmény jelen-

tőségéről: „Így indultam meg többnyelvű szónoki pályámon, mely sikerekben nem volt szegény; így jutottam és melegedtem mindinkább bele a nemzetközi békemozgalomba; így szőttem becses összeköttetéseket a földgömb minden részén, melyeket hazám jó hírnevének és erkölcsi presztízisének érdekében gyümölcsoztetni iparkodtam. Közpályámnak ez a tevékenység fontos alkotórészévé vált. Azon férfiak sorából, akikkel az Interparlamentáris Unió révén összeköttetésbe jutottam, legyen elég itt a következőket megneveznem: Mr. Philip Stanhope (később Lord Weardale), Mr. (később Lord) Bryce, az amerikai alkotmányról írt híres munka szerzője Angliából, akikkel igen meleg baráti viszonyt szőttem; D'Estournelles de Constant, Labiche, Léon Bourgeois, Hanotaux, Deschanel (a későbbi köztársasági elnök) Franciaországból; Bernaert, Descamps, Houseaux de la Haye, Vanderwelde Belgiumból; Van Houtsen Hollandiából és nagyszámú amerikai kiváló férfiú, köztük Rooseveltt és Bryan. Magának az uniónak munkáját, a békemozgalom siralmas összeomlásának dacára nem szabad lenézni; a későbbi hágai diplomáciai conferentiák tulajdonkép az Unió conferentiái által előkészített anyagot dolgozták föl. . .”

S mi hozzátehetjük, hogy Apponyi szereplése az interparlamentáris téren nemcsak az ő közpályájának volt fontos alkotórésze, hanem megbecsülhetetlen szolgálat is, melyet hazája ügyének tett. Megbecsülhetetlen annál inkább, mert kortársai között senki sincs aki azt a feladatot, amelyet ő e téren teljesített, az övét csak megközelítő sikerrel is oldhatta volna meg.